

PAMAŠTYMAI APIE LOUIS'Ų I. KAHN'Ų IŲVALGAS

Rolandas Palekas

*Architektūros katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lietuva
El. paštas rolandas@palekas.lt*

Įteikta 2009 11 12

Santrauka. Pateikiamos ir komentuojamos Louis'Ų Kahn'Ų mintys apie kūrystą ir architektūrą. Aptariama kūrystikos esmė, jausmai ir veiksmas. Paliečiami proporcijos ir medžiagos natūralumo svarbos klausimai šiandieninėje architektūroje. Aptariama koncepcijos reikšmė, taip pat taisyklių ir įstatymų paisymo ar nepaisymo problema architekto kūrystoje.

Tekste pateikti pamąstymai susiję su istoriniu, socialiniu kontekstu ir su žmogiškojo mastelio architektūroje klausimais.

Reikšminiai žodžiai: Louis'as I. Kahn'as, kūrysta, džiaugsmas, proporcija, intucija, pažinimas, erdvė, medžiaga.

Įvadas

Louis'Ų Kahn'Ų kūrysta ir mintys yra kažkur tarp modernizmo ir postmodernizmo. Jo darbai pasižymi pagarba architektūrinei tradicijai ir amžinosioms žmogiškosioms vertybėms. Pasaulyje įsigalėjus vadinamajam tarptautiniam stiliui ir beatodairiškam naujų sprendimų tiražavimui, Kahn'as tarsi pakvietė stabtelėti, susimąstyti ir atsigręžti. Tai vyko šeštajame–septintajame XX a. dešimtmėčiuose. Dalis to, ką netrukus tarėsi atradę pirmieji postmodernistai, jau prieš tai buvo matyti Kahn'Ų darbuose.

Vienas iš Louis'Ų Kahn'Ų spaudinių – kuklus jo esė rinkinys „Tarp tylos ir šviesos“ (angl. *Between Silence and Light – Spirit in the Architecture of Louis I. Kahn*). Ši knyga pirmą kartą buvo išleista John'Ų Lobell'Ų pastangomis 1979 m., praėjus penkeriems metams po Kahn'Ų mirties.

Knyga parašyta pirmuoju asmeniu: Kahn'as tarsi dalijasi savo mintimis. Tekstuose nėra jokios statistinės, „horizontalios“ informacijos. Įžvalgos kyla iš gelmių – tiek iš paties Kahn'Ų kaip architekto patirties, tiek yra jo filosofijos atspindys.

Architektūrinė būtis

Džiaugsmo pojūtį knygos autorius vadina kūrystikos esme ir varikliu. Kahn'as rašo: *Pirmiausia aš jaučiau džiaugsmą. Jei aš būčiau tapytojas, besiruošiantis nutapyti didžiausią katastrofą, aš negalėčiau paliesti teptuku drobės nejausdamas džiaugsmo. Jūs negalite suprojektuoti pastato, jei nejaučiate tame džiaugsmo.* (Iš esė „Džiaugsmas“, angl. *Joy*, čia ir toliau kursyvu, versta autoriaus¹.)

Kartais yra sakoma – darbas padarytas be meilės. Ką tuo atveju vadiname „meile“? Žinoma atsakomybę. Galbūt kančią. Tačiau visų pirma džiaugsmą. Džiaugsmo jausmas architektui yra kūrystinio proceso kaip besitęsiančio buvimo džiaugsmas. Būtina sąlyga tam, kad kūrėjas pajustų džiaugsmą – jis turi jaustis laisvas.

¹ citatų iš esė „Džiaugsmas“, angl. *Joy*; „Prisilietimas, žvilgsnis“, angl. *Touch, Sight*; „Nuostaba“, angl. *Wonder*; „Intucija, supratimas“, angl. *Realization, Intuition*; „Išmatuojama ir neišmatuojama“, angl. *The Unmeasurable and Measurable*; „Žinios, pažinimas“, angl. *Knowledge*; „Kūrysta“, angl. *Making Something*; „Medžiagos“, angl. *Materials*; „Miesto atributai“, angl. *Institutions*; „Architektas“, angl. *The Architect* autoriaus vertimai.

Paskui pirmas jausmas turėtų būti noras paliesti. Visa pasaulio reprodukcija susijusi su prisilietimu. Troškimas provokuoti prisilietimą gimdo norą būti gražiu kito žvilgsniui. Žvilgsnis yra tas pats prisilietimas, tik kiek įdėmesnis.

*Pirma žvilgsnio akimirka ir yra galimybė atsiskleisti grožiui. Jūs pajuntate tiesiog grožį, absoliučią harmoniją, be jokių „neblogai“, „labai“ ar „ypač gražu“, taip, tarsi būtume sutikę tyrą gamtą, nes nieko neįmanoma sukurti be gamtos pagalbos. Pirmas jausmas susidūrus su tokiu grožiu yra: „O!“ Koks talpus tai žodis! (Iš esė „Prisilietimas, žvilgsnis“, angl. *Touche, Sight*.)*

Čia Louis'as Kahn'as apie architektūros grožį rašo tarsi apie moters kūno grožį. Visa gimsta ir tęsiasi iš troškimo paliesti. Moters kūnas *a priore* tobulas. Galime įžvelgti du tokio vertinimo aspektus: kūno grožį tiesiogiai suvokiame per jo proporcijas ir medžiagą. Netiesiogiai – per natūralumą. Toks vertinimas laikytinas klasikiniu, todėl amžinu ir visada madingu.

Galima paklausti: kiek šie trys aspektai – proporcija, medžiaga ir natūralumas yra mums svarbūs šiandien? Ir apskritai – ar, pavyzdžiui, gera proporcija mums išvis tebelieka aktualus klausimas? Prisiminkim dažno projekto pradžią ir kas ten iš tikrųjų kuria proporcijas: sklypo ribos plane, maksimalus leidžiamas aukštingumas siluete. Na dar insoliaciniai ar kiti būtini atstumai...

Grįžtant prie žmogaus kūno grožio, be proporcijų, tenka pastebėti kitą svarbų principą – jo medžiaginių vientisumą. Tačiau ką matome mūsų architektūroje? Iškilio brangūs pastatai, kurių fasadai dažnai – tarsi skirtingų, naujų medžiagų demonstravimo stendai. Mūsų visuomenėje „nauja“ ir „daug“ daugeliu atvejų yra siejami su gėriu, kartu ir grožiu. Sujunkime tai su prastomis proporcijomis ir turėsime „gražų“ kūną.

Turime keletą ir puikių naujų darbų, tokių kaip Nacionalinė galerija ar Krivių kvartalas Vilniuje, kuriuose proporcija, medžiaga ir natūralumas susijungia į harmoningą, su aplinka derančią visumą.

Tada ateina nuostaba. Nuostaba neturi nieko bendra su jūsų žiniomis ar žinojimu. Nuostaba atsiranda esant glaudžiam sąlyčiui su intuicija.

Intuicija – tai milijonus metų besitęsiančios žmonių kūrybinės patirties koncentruotas įrašas jūsų pasąmonėje. Jūsų intuicija yra pats tiksliausias jausmas, pats patikimiausias jausmas. Tai yra jūsų dalis. Tai taip pat pats asmeniškiausias jausmas, todėl būtent intuicija, o ne žinios yra jūsų didžiausia dovana. Žinios yra vertingos tik todėl, kad gali padėti rasti žinojimui, o žinojimas gali padėti rasti jūsų intuicijai. Žinios gali

būti perduotos, tačiau žinojimas – niekada, nes tai labai asmeniška.

*Galiausiai ateina supratimas, nes kūrinys remiasi ne kuo kitu, o gamtos dėsniais. (Iš esė „Nuostaba“, angl. *Wonder*; „Intuicija, supratimas“, angl. *Realization, Intuition*.)*

Intuicijos veikimo esmė ir aktualumas – ji suteikia galimybę mums priimti greitus sprendimus šiandiniame greitime pasaulyje. Intuicijos veikimo laukas mūsų profesijoje lyginant su Kahn'o laikais šiandien yra išsiplėtęs tiek, kiek išsiplėtusi architekto veikla. Architektas dažnai yra priverstas pasitelkti šį jausmą menkai su kūryba susijusiose srityse.

Kahn'as idealizuoja intuicijos paskirtį: vertina kaip galingą kūrybinį įrankį, padedantį kurti gėrį.

Architektas lyg poetas keliauja nuo neišmatuojamo link išmatuojamo. Poezija yra neišmatuojama. Poetas po ilgai trunkančios neišmatuojamos būsenos „įdarbina“ išmatuojamumą tik trumpam ir tik tiek, kiek būtina išreikšti savo neišmatuojamumui.

Didieji žmonių kūriniai, tarkim Paryžius ar Londonas, yra tam tikrų aplinkybių rezultatas, jie linke kisti. Tačiau tokata ir fuga nepakito todėl, kad tai buvo neišmatuojama, todėl ir neišnykstama. Labiausiai neišmatuojami dalykai yra patys ilgaamžiškiausi.

*Didieji architektūros kūriniai turi prasidėti nuo neišmatuojamo, vėliau turi įgyti išmatuojamas reikšmes, kai jie yra projektuojami, statomi, ir galiausiai vėl tapti neišmatuojami. (Iš esė „Išmatuojama ir neišmatuojama“, angl. *The Unmeasurable and Measurable*.)*

Natūralus kiekvieno kūrėjo noras yra realizuoti savo mintis. Statyba yra džiugus, bet kartu ir labai pavojingas procesas: čia kūrinys labai lengvai gali prarasti tai, ką Kahn'as vadina neišmatuojamumu. Tiesiausias kelias į tai – aiškios kūrinio koncepcijos nebuvimas. Projektavimas ir statyba – tai kompromisų metas, nes technologinės galimybės niekuomet neprilygs minties tobulumui. Todėl architektas privalo aiškiai žinoti, kurias vietas jis gali leisti keisti, o kurios yra tabu – kitaip koncepcija taps neaiški ar net bus prarasta. Siekiant neišmatuojamumo bet kokia poeto asmeninė auka nėra per didelė. Tik aukodamasis jis gali būti poetu.

Ar yra pažinimo ribos? Kiek daug įmanoma pažinti vienam žmogui? Ne taip svarbu, kiek daug jūs pažinsit. Nepalyginamai svarbiau, kaip jūs gerbiat pažinimą visada, kai ką nors darote.

(Nėra netaletingo žmogaus. Klausimas tik toks – kuriuo būdu jūsų asmenybė gali atsiskleisti, o kuriuo ne. Jūs negalite išmokti nieko, kas nėra jūsų dalis. Jei jūs užsiimate tuo, kas nėra jūsų dalis, jūs tas žinias čia

pat užmiršit, jos tiesiog dings ir jūs prarasit savo vertės jausmą.)

Pažinimas yra fundamentalus. Jis neturi nieko bendra su pareiga ir yra labai asmeniškias. Manęs neįkvepia išsilavinimas. Tačiau pažinimas – taip! (Iš esė „Žinios, pažinimas“, angl. *Knowledge*.)

Pažinimas veda į žinojimą. Pažinimas neįmanomas neatsiveriant. Sakyčiau, jis taip pat neįmanomas nenušižeminant.

Mums kenkia pavydas, egoizmas, noras kaltinti kitus. Tampa įprasta gudrauti, laviruoti, meluoti.

Tačiau visa, kas kasdien vyksta aplink mus ir ką mes darome patys, gali tapti maža pažinimo pamoka. Reikia labai nedaug: nusileisti, atsiverti, tyliai paklausti savęs ir sąžiningai atsakyti.

Pažinimas vyksta visą gyvenimą. Daugiausia, ką studentui gali duoti aukštoji mokykla – užkirsti žmogų troškimu pažinti.

Mus supa daug blogio, bet taip pat ir daug gėrio. Nes negali būti blogio pasaulyje daugiau nei gėrio – kitaip pasaulis žūtų.

Galima daug keliauti, tačiau kartais taip pat daug galima pažinti pabendravus su medžio lapu.

Kurį kelią pasirinkti? Vienintelis tikrasis indikatorius – džiaugsmas.

Yra skirtumas tarp gamtos įstatymų ir mūsų taisyklių. Taisyklė yra laikina, o gamtos įstatymai nekinta. Kitaip nebeliktų jokios tvarkos, tik chaosas. Pavyzdžiui, mes nesąmoningai paklūstame gamtos įstatymui patiesdami pledą paplūdimyje. Taisyklė yra tam tikrų laikinai susiklosčiusių aplinkybių rezultatas.

Kiekviena taisyklė yra pastovios bandymo būsenos. Nuostabiausia akimirka kiekvienos taisyklės gyvenime yra jos mirtis arba, kitaip tariant, jos pakeitimas: kada aplinkybės tiek pakinta, kad atsiranda nauja taisyklė. Kai atrandama nauja taisyklė, atrandamas naujas išraiškos būdas.

Štai kodėl architekto išankstinis sandėris su tam tikra estetika ar stiliumi, kurie iš esmės yra jau nusistovėjusi meno taisyklė, yra pavojingas. Kokias nors estetiką, gimusi iš kokio nors jautraus žmogaus asmeninio kūrybinio atradimo, kaip taisyklė galėtų būti pateikta kitu būdu. Jūs tiesiog galite išvengti estetikos ar stiliaus. Arba estetika galbūt gali atsirasti tada, kai jūs ką nors sukuriate. Arba ją galima palikti architektūros kritikai. (Iš esė „Kūryba“, angl. *Making Something*.)

Kas architektui šiandien trukdo patirti kūrybinį džiaugsmą? Visų pirma jį supantis nepasitikėjimas. Užuoat laisvai ir įvairiapusiškai apmąstęs duotybes ir pasiūlęs geriausią išeitį miestui, o kartu ir kiekvie-

nam jo gyventojui, architektas pirmiausia turi sulaužyti rėmus, į kuriuos jį atkakliai bando įsprausti. Jis dažnai pasijunta tarsi nusikaltėlis. Jo beveik kasdienė būsena – gynyba, įvairūs pasiteisinimai. Jis kovoja ne tik su žmonėmis: jo priešais kartais tampa beprotiški kvadratiniai metrai, žudikiški sutarties punktai ar absurdiškos projektavimo sąlygos. Kūrybiniame procese jis dažnai negali žengti į priekį, nepažeisdamas kokios nors taisyklės.

Taip yra ne dėl visuomenės nepagarbos architekto profesijai. Deja, gerokai blogiau. Taip yra dėl paplitusios žmogaus nepagarbos kitam žmogui ir abejingumo viskam, kas aplink. Ta nepagarba kyla iš daugelio visuomenės narių egoizmo, lemiančio atsakomybės stoką ir nekompetenciją bei kitų nesugebėjimą tai pastebėti ir netoleruoti.

Kiek džiaugsmo įmanoma jausti, kuriant tokiomis aplinkybėmis?

Kalbėdamas apie estetiką Kahn'as atkreipia dėmesį į dažnai pasitaikančią saviraiškos koliziją, kai forma dominuoja lyginant su turiniu. Galbūt gali būti ir taip. Pasaulis tuo ir žavus, kad visi skirtingi.

Tačiau estetika negali būti formali – ji privalo išplaukti iš medžiagos prigimties.

Kiekviena medžiaga turi savo prigimtį. Labai svarbu gerbti medžiagą, kurią naudojame statyboje. Jei manote panaudoti plytą, galite paklausti: „Ko tu norėtum, plyta?“ Plyta atsakys: „Man patinka arka“. Jei pasakysite plytai: „Arka yra brangu, aš galiu uždėti betono saramą, ką manai, plyta?“. Plyta ko gero atsakys: „Man patinka arka“.

Tuo pačiu būdu galite pasikonsultuoti su bet kuria kita medžiaga.

Grožis, kurį jūs kuriate, gimsta ten, kur jūs gerbiate medžiagą tiesiog tokią, kokia ji yra. Medžiaga niekada neturėtų būti naudojama kaip pagalbinis daiktas. (Iš esė „Medžiagos“, angl. *Materials*.)

Tai, apie ką rašo Kahn'as, yra mūsų kultūros dalis. Medžiaga yra Dievo kūrinys – kaip boružė ar žmogus. Mūsų bėda yra tai, kad tiek užsakovai, tiek architektai naują statinį dažniausiai supranta kaip išskirtinį: mus apsėdusi kažkokia „lendmarkiškumo“ manija. Net jei tai būtų paprasčiausias sandėlis – norima padaryti jį ryškesniu, matomesniu. Tačiau visais laikais matomi pastatai – bažnyčios, rūmai – būdavo pavieniai akcentai. Visi kiti – paprasti, tvarkingi – būdavo tarsi nematomai. Taip buvo ir yra gamtoje. Ar laikai tiek pasikeitę, kad galime nepaisyti šio dėsnio?

Norėdami išsiskirti arba dėl supratimo stokos architektai šiandien dažnai prievartauja medžiagą ir

konstrukciją, beprasmiškai naudoja spalvas. Vietoj to galėtų tiesiog padėti plytą ant plytos.

Miesto atributai kilo iš noro gyventi. Noras gyventi šiandien tampa vis mažiau ryškus mūsų miestuose.

Kas tai yra noras gyventi? Trys didžios idėjos yra pažinimo idėja, bendravimo idėja ir gerovės idėja. Jos visos skatina žmonių norą būti, norą išreikšti.

Svarbiausias miesto atributas turi būti gatvė. Gatvė – tai kambarys, skirtas miesto bendruomenei naudoti. Kambario lubos yra dangus.

Šiandien gatvių erdvės dažniausia yra abejingi judėjimo traktai, o jas supantys namai joms nepriklauso. Tai gi mes nebeturime gatvių. Mes turime kelius, tačiau neturime gatvių. (Iš esė „Miesto atributai“, angl. Institutions.)

Ką mes kuriame? Tūrius, fasadus? Tebūnie. Tačiau kaip šiandien atrodo ir kam priklauso tai, kas lieka tarp tūrių? Juk būtent čia ir yra tikroji miesto kokybė. Ne fasaduose.

Žiedine sankryža neseniai tapo istorinė Laukuvos miestelio buvusio turgaus aikštė priešais bažnyčią. Galbūt greitai galėsime Lietuvą vadinti visus standartus atitinkančių žiedinių sankryžių kraštu? Mašina buvo pasirūpinta, tačiau gyvu padaru – ne. Per daug siauri interesai šiandien lemia naujas mūsų miestų gatves. Ar galima kalbėti apie gatvių humanizavimą, jei jų pločius, dangas, želdynų vietas, užstatymo linijas tebediktuoja pasenusios nelankščios taisyklės? Todėl ypatingą reikšmę šiandien įgauna architekto kompetencijos ir atsakomybės problema mūsų krašto savivaldoje.

Didžiausia architekto vertė yra ten, kur jis negali turėti jokios nuosavybės. Ta jo veiklos dalis, kuri jam nepriklauso, ir yra pati vertingiausia.

Architektas visada jaučia, kad tai, ką jis nori ir turi pasiūlyti visuomenei, iš tiesų bus kitame projekte, kad tai, ką jis jau yra padaręs, yra netobula. Tas jausmas yra todėl, kad kuriantis žmogus visada yra aukščiau už savo darbo rezultatą. Jis tiesiog privalo tęsti.

Taigi, kur yra architektas?

Jo vieta yra ten, kur formuojama erdvė, jis yra tas, kuris išreiškia erdvės grožį.

Mąstydamas apie erdvės prasmę architektas gali sugalvoti erdvės aplinką. Ir tai gali tapti jo atradimu.

Šiame atradime ir slypi architektas. (Iš esė „Architektas“, angl. The Architect.)

Jokie komentarai šioms Louis Kahn'o žodžiams nebereikalingi. Belieka tai pajusti.

Apibendrinimas

Kahn'as rašo apie architektūrą kaip apie meninės kūrybos sritį.

Visos Louis'o I. Kahn'o mintys iš esmės yra mintys apie santykius, kurie vieninteliai ir turi reikšmės kūryboje. Nes mene, architektūroje absoliutūs dydžiai neegzistuoja, tik santykiniai.

Vienas iš modernizmo, kurio inertišką pusę galima būtų vadinti tarptautiniu stiliumi, bruožų buvo tam tikros architektūrinės estetikos propaganda. Kahn'as neneigė modernizmo idėjų, tačiau jo mintys ryškino žmogiškąją architektūros pusę ir taip kadaise tapo svarbiu atramos tašku posūkiui iš inertiško stiliaus į postmodernizmą.

Šiandien, po trisdešimties metų, galbūt esame apimti panašios inercijos būsenos. Kai kyla tokios abejonės, visada pravartu atsigręžti į klasikus.

Literatūra

Lobell, J. 1979. *Between Silence and Light – Spirit in the Architecture by Louis I. Kahn*. Boston: Shambhala Publications.

REFLECTIONS ON LOUIS I. KAHN INSIGHTS

R. Palekas

Abstract. Louis Kahn's creativity and thoughts are somewhere between modernism and postmodernism. His works respect the architectural traditions and eternal human values. Presented and commented Louis Kahn's thoughts about architecture, as an artistic field of creation, are presented and commented in the paper. It reviews the essence of creativity, feelings and actions that accompany creativity, and analyses the importance of such issues as proportion, material and their naturalistic character in today's architecture as well as the importance of the conception and respect for rules in the architect's work.

Keywords: Louis I. Kahn, creativity, joy, proportion, intuition, knowledge, space, material.

ROLANDAS PALEKAS

Prof., Dept of Architecture, Vilnius Gediminas Technical University, Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lithuania.
E-mail: rolandas@palekas.lt